

Teşbih İfade Eden Rivâyetler ve Ehl-i Sünnet Yorumu Bağlamında İmam Mâturîdî'nin Yaklaşımı

Nuri TUğLU*

Abstract

Imam Maturidi's Views on Interpretation of Anthropomorphic Hadiths in the Ahl al-Sunnah Context. *The idea of God is not resembled to anything in Islamic thought. Some verses of Quran and Hadith mention some features, attributes and actions of human being. These are to be understood by the concept of tanzih. In this article, Imam Maturidi's views on (333/944d.) tashbih and tajsım (corporealism) about those verses and hadiths are analysed. 1-Accepting, through interpreting them, 2-Denying, when they conflict to other Quranic verses, reason and tanzih, 3-Accepting as they are stated without interpretation. He evaluated these approaches according to textual expression. However, his followers preferred rather tawil methodology.*

Key Words: *Anthropomorphism /corporealism, Tanzih, tawil, Imam Maturidi, Idea of God, Ahl al-Sunnah.*

Teşbih (anthropomorphism/corporealism), lügatte bir şeyi diğer bir şeye benzetmektir. Felsefi bir terim olarak, Tanrı'yı insan şeklinde ve insanın sahip olduğu vasıflara hâiz bir şahsiyet gibi tasavvur etmektir.¹ Kelâm ve mezhepler tarihi ıstılahında ise, Allah'ın zâtını mahlukların sıfatlarına benzetmektir. Bu iki şekilde ortaya çıkmaktadır: 1-Allah'ın zâtını onun dışındaki varlıklara benzetmektir, 2-Allah'ın sıfatlarını, onun dışındakilerin sıfatlarına benzetmektir.²

* **Yrd. Doç. Dr.**, Süleyman Demirel Üniversitesi İlähiyat Fakültesi.

1 Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, Ankara trs., s. 21.

2 Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir (429/1037), *el-Fark beyne'l-Fırak* (Mezhepler Arasındaki Farklar), (trc. Ethem Ruhi Fiğlahı), Ankara 1991, s. 169.

Teşbihe dayalı îtikad özellikle eski Yunan dinlerinde ve beşerî dinlerin tamamında bulunmaktadır. Bugün yer yüzünde bulunan dinlerin içerisinde İslâm dini, böyle bir inanca karşı *tenzîh akîdesini* getirerek inanlanlarını bu teşbihe dayalı Allah tasavvurundan korumuştur. Ancak, İslâm'ın getirdiği *tenzîh akîdesine* rağmen, İslâm adına ortaya çıkan batınî mezhep ve anlayışlarda da teşbihçi îtikadlar görülmektedir. İslâm dünyasında Allah'ı insana benzetenlere, O'na insana ait vasıflara sahip bir varlık gözüyle bakma eğiliminde olanlara *Müşebbihe* veya *Mücessime* adı verilmektedir. Bu tür yorum ve düşünceler, Kur'ân ve Hadislerin bildirdiği asıllara sahip İslâm ümmetinin kâhîr ekseriyeti içinde kabul görmemiştir.³ Bunun sebeplerinden biri tenzîh akîdesini kavrayabilen din bilginlerinin ümmet içerisinde bulunmasıdır. Özellikle de, teşbihçi düşünce ve îtikadların yayılma eğilimi gösterdiği dönemlerde Kur'ân ve Sünnet'in ortaya koyduğu tenzîh akîdesini savunan âlimler bu tür anlayışa geçit vermemiştir. Bu bağlamda teşbih ihtiva eden nassların, Ehl-i Sünnet âlimleri tarafından tenzîh akîdesi çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bunu ortaya koymak amacıyla te'vîl metodunu geliştirmişlerdir. İşte bu çalışmada ortaya konmaya çalışılan husus bu bağlamda ve İmam Ebû Mansûr el- Mâtûrîdî (v. 333/944) özelinde olacaktır.

1. İslâm'da Teşbihçi Anlayışın Ortaya Çıkışı

İslâm âleminde teşbih fikrinin ortaya çıkışında, dışarıdan etkiler, özellikle Yahudiliğin tesirinden söz edilmektedir. Ancak bu tespitin kesinliği ve doğruluğu tartışmalıdır. Bununla beraber, felsefe kitaplarının tercümesi yoluyla Yunan düşüncesinde var olan teşbihe dayalı îtikadın tesirinin olduğundan da söz edilmektedir. Ancak teşbih düşüncesinin İslâm dininin kendi iç dinamikleri neticesinde ortaya çıktığı da söylenmektedir.⁴

İslâm'ın nasslarında Allah'a izâfe edilen, el, yüz, göz gibi uzuv; gelme-gitme gibi fiillerin bulunması, yayıldığı bölgelerdeki geçmiş kültürün de tesiriyle İslâm toplumu arasında da bir teşbih (antropomorfizm) fikrinin ortaya çıkmış olabileceğini göstermektedir. İslâm dünyasında bu fikir, "Allah'a yed (el), ayn (göz), vech (yüz) gibi haberî sıfatları nispet eden âyet ve hadislerin lafızlarını hakikî manaları ile anlamaktan doğmuştur. Nasslarda geçen bu ve buna benzer ifadelerin mecâza ham-

3 Bolay, a.g.e., s. 22.

4 İrfan Abdülhamid, *İslamda İtikadî Mezhepler*, (trc. M. Saim Yeprem), İstanbul 1981, s. 220.

ledilememesi neticesinde ortaya çıkan bu düşünce, Allah'ın mahlûkâta benzetilmesine sebep olmuştur.⁵ Bu bağlamda Allah'ın sıfatları hakkında tartışmalar başlamıştır. Bu tartışmaların H. II. Asrın başlarında ortaya çıktığı ve Ca'd b. Dirhem (v.118/736) ve Cehm b. Safvân (v.128/745) ile başladığına işaret eden kayıtlar bulunmaktadır.⁶

Bununla birlikte, İslâm toplumu içerisinde teşbihçi düşüncenin ilk olarak görüldüğü gruplar arasında Hâşeviyye⁷ de zikredilmektedir. Daha sonraları Şia ve Ehl-i rey'den Kerramiyye mezheplerinde görülmektedir.⁸ İlk dönem Şiileri arasında görülen teşbihçi yaklaşım, sonrakiler tarafından te'vil metodu benimsenerek terkedilmiştir.⁹ Günümüzde ise varlığından söz ettirebilen sadece çok az sayıda müntesibi bulunan – Kâdiyânîlik gibi- marjinal gruplar içerisinde teşbihe dayalı itikada rastlanabilmektedir.

2. Teşbih ve Tecsîm İfade Eden Nasslara Yaklaşımlar

Allah'ın sıfatları ile ilgili yapılan yapılan tartışmalar sonucunda İslâm toplumu içerisinde belli başlı fikir akımları ve taraftarları ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Allah'ın zât, sıfat ve isimleri hakkındaki düşünce ve telakkilerinin, kendilerine isim olarak verilmesine sebep olan belli başlı yaklaşım tarzları da benimsenmiştir. Muattıla, Müşebbihe, Mücessime, Sıfatiyye gibi isim almış gruplara, teşbih ifade eden nasslara yaklaşımları neticesinde bu isimlerin görüş sahiplerine verilmiş olduğu görülmektedir. Ancak konunun boyutu itibarıyla bu meselelere girmek burada gereksiz olabilir. Bu yüzden burada Allah'ın sıfatları hakkındaki çeşitli yaklaşımlar birkaç grupta ele alınacaktır.

a) Teşbih Fikrini Savunanlar (Antropomorfistler)

Bu görüşü savunanlar, Tanrı'yı niteleyen sıfatları tamamıyla beşeri-yete ait sıfatlar gibi anlamaktadır. Aynı zamanda bunların son derece basit ve ulûhiyete yakışmayan bir anlayışa sahip oldukları görülmektedir. Mesela, teşbih fikrini savunanlardan, Muğîra b. Sa'd el-İclî'nin (v. 119/737); "Allah Teâlâ suret ve cisimdir. (Arap) alfabe(sinin) harfleri-

5 Bkz. İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed (808/1405), *Mukaddime*, (trc. Zâkir Kâdirî Ugan), İstanbul 1990, (I-III), II. 530-532.

6 İrfan Abdülhamid, *a.g.e.*, s. 243-244.

7 Hâşeviyye, Ehl-i Hadis'in içinde teşbih düşüncesini kabul eden bir grubun adıdır.

8 Şehristânî, Ebu'l-Feth, Muhammed b. Abdilkerim (548/1153), *el-Milel ve'n-Nihal*, (thk. Muhammed Seyit Kıylânî), Beyrut 1395/1975, s. I. 103, 108.

9 İrfan Abdülhamid, *a.g.e.*, s. 221.

ne benzer şekilde uzuvları vardır. Elif (harfi) onun iki ayağının örneğidir. Ayn (harfi) onun iki gözü biçimindedir.¹⁰ şeklindeki görüşü teşbihe dayalı İtikad sahiplerinin Tanrıyı tasavvur biçimini ortaya koymasının bakımından önemlidir. Teşbih fikrini savunanlar, Kur'ân'ın teşbih izlenimi veren âyetlerindeki üslûbunu ya tam olarak anlayamadıklarından veya anlamak istemediklerinden ya da bu hususta şu noktaları gözden uzak tuttuklarından teşbih fikrine sarılmışlardır:

1. Kur'ân'da teşbih izlenimi veren ifadelerin hemen arkasından tenzîhe vurgu yapılmaktadır. 2. Kur'ân'da vârid olan haberî sıfatlar, nasslarda değişik muhtevalarda yer alırlar, ancak mahlûklar hakkında beklenen vasıflarla birlikte vârid olmamışlardır. 3. Kur'ân'da zikredilen vasıflar yanında zikredilmeyenler de vardır. Zikredilenlere kıyasla zikredilmeyenlerin de var olduğu şeklinde bir çıkarım yapılmamalıdır. 4. Teşbih izlenimi veren Kur'an lafızlarından kelime türetimi de yapılmamalıdır.¹¹

Kısaca ifade edilecek olursa; "Kur'ân'ın ulûhiyeti tanıtma üslûbundaki bu özellikleri göz önünde bulundurmamayan ve teşbih izlenimi veren eden bu lafızların ardındaki, Kur'ân ve (Sünnet)in tamamına hâkim tenzîh esasını hissedemeyenler, teşbih hatasına düşüp bu yolu izlemişlerdir."¹² En önemlisi de İslâm'ın ve Kur'ân'ın tevhiddeki *tenzîh* vurgusunu görmezden gelmeleri ve bunu anlamak istemeyişleridir.

b) Yorum Yapmaktan Kaçınanlar (Tevakkuf ehli/selefi metod)

Sahabe ve tabiîn yolundan gittikleri ifade edilen bu zümre, Kur'ân ve Sünnet'te belirtilen esaslara, rey ve akla müracaat etmeksizin, te'vile kalkışmaksızın, onlara olduğu gibi inanılması gerektiğini savunmaktadırlar. Onlar Allah'ın zât ve sıfatları hakkında ayrıntıya girmeden, vârid olan nassları olduğu gibi kabul ederler. Bu zümre Allah'ın zâtî, fiilî ve haberî sıfatlarını bütünüyle nasslarda nasıl geçmişlerse öylece kabul etmiş olmalarından dolayı da *Sıfatıyye* adıyla anılmaktadırlar. Sıfatlar hakkında bu görüşü benimseyenlere aynı zamanda *Selefiyye* de denilmektedir.¹³ Bu görüşte olanlar, Allah'ın haberî sıfatları hakkında yorum yapmaktan kaçınmaktadırlar. Sıfatların ne olduğunu bilirler ama onların keyfiyeti hakkında soru sormak ve yorum yapmaktan kaçınırlar.

10 Şehristânî, a.g.e., I. 188; Bağdâdî, a.g.e., 182

11 Gazâlî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed (505/1111), *İlcâmü'l-Âvâm an İlmi'l-Kelâm*, Beyrut 1406/1995, s. 82 vd. (Yurdagür, Metin, *Allah'ın Sıfatları Esmâü'l-Hüsnâ*, İstanbul 1984, s. 238-239'dan tasarrufla naklen)

12 Yurdagür, Metin, a.g.e., s. 239.

13 bkz. Bağdâdî, a.g.e., s. 246-247; Şehristânî, a.g.e., I. 79-81.

c) Allah'ın Sıfatlarını Nefyederek Ta'tîl Yolunu Benimseyenler (Muattıla-Cehmiyye-Mutezile)

"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur",¹⁴ "Hiçbir şey O'nun dengi olmadı"¹⁵ vb. tenzîhi ortaya koyan ve vurgulayan âyetleri düstur alan ve tenzîh akîdesinden taviz vermeyerek, Allah'ın sıfatlarını inkara kalkışan Mu'tezile'nin sıfatlara yaklaşımı¹⁶ da diğer bir görüşü ifade etmektedir. Mu'tezile, tevhîd prensibi gereği Allah'a izâfe edilen sıfatları inkar etmiş ve bu sebeple *Muattıla* ve *Ashabu't-Ta'tîl* olarak isimlendirilmiştir.¹⁷ Onlar "Allah'ın sıfatlarının *kıdemini* kabul eden, Allah'ın yanında bir başka *kadîmi* de kabul etmektedir" fikrinden hareketle çeşitli sıfatların Allah'a izâfesini, tevhîdi zedeleyen bir telakkî olarak kabul etmişlerdir. Bu yüzden onlar, özellikle haberî sıfatların Allah'a izâfesini kabul etmemişlerdir.

d) Te'vîl Yolunu tercih Edenler (Te'vîl ehli)

Te'vîl, akli bir metod olarak, dinî anlamada ulûhiyete yakışmayacak tasavvurları zihinden uzaklaştırmak maksadıyla kullanılan; Vahy ile sabit olmuş dinî akîdeler ile aklın muktezası arasında yaklaşımcı ve bağdaştırıcı bir araç olarak fonksiyon gören, nasrlara bir yaklaşım tarzıdır. Diğer bir ifadeyle te'vîl, ilahî karaktere uymayan halleri, sıfatları ve tasavvurları zihinlerden uzaklaştırmaya yarayan akli bir metod olarak kullanılmaktadır.¹⁸

Sözlükte, aslına dönmek manasına gelen *e-v-l* kökünden türeyen *te'vîl* döndürmek ve herhangi birşeyi varacağı yere vardtırmak demektir.¹⁹ Bu kök aynı zamanda sözün yerli yerine konulması şeklinde bir anlamı da ifade etmektedir.²⁰ Terim olarak ise, herhangi bir lafzı bir karîne (delil)-den dolayı zahiri manası dışında bir manaya hamletmek²¹ veya bir nas-ın manasını muhtemel anlamlardan birine yöneltmektir.²²

14 42/eş-Şûrâ, 11.

15 112/el-İhlâs, 4.

16 Sübkî, Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Ali (v.771/1370), *Mâturîdî'nin Akîde Risalesi ve Şerhi*, (thk. ve trc. M. Saim Yeprem), İstanbul 2000, Saim Yeprem'in giriş yazısı, s. 21-22.

17 Bkz. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (v.256/869), *Halku Efâ'il-l-İbâd ve'r-Reddû Ale'l-Cehmiyye*, Beyrut 1404/1984, s. 7, 8, 21,

18 İrfan Abdülhamid, a.g.e., s. 225, 227.

19 İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukrim el-Mısrî, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut 1414/1994, (I-XVII), XI. 32.

20 İbn Manzûr, a.g.e., XI. 36.

21 Âmidî, Seyfüddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî Ali, *el-İhkâm fî Usûl'l-Ahkâm*, (nşr. Abdürrezzak Affî), by, trs., (I. Baskı), III. 59.

22 Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir (v.911/1505), *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk. Mustafa el-Buğa), Dimeşk-Beyrut 1414/1993, II. 1189.

İslâm dinine mensup muhtelif fırkalar, isim ve sıfatlar konusunda iki aşırı fikir ileri sürmüşlerdir. Biri Allah'ın sıfatlarını ispatta aşırılığa gidecek teşbih ve teccim yolunu tutarken; diğeri de tenzih akidesini savunma gayesiyle aşırılığa gitmiş ve Allah'ın mahluktan hiçbir şeye benzelediğini söylerken Allah'ın sıfatlarının tamamını inkar etmiştir.²³ Bir diğer grup ise bu konuda yorum yapmaktan kaçınmıştır. Bu üç görüşe karşılık hem sıfatları kabul eden hem de teşbihten uzak bir îtikad oluşturmaya çalışanlar ise Ehl-i Sünnet mezhepleri olmuştur.²⁴ Ehl-i Sünnet mezheplerinden biri de Mâtürîdîlik mezhebidir. İleride İmam Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye nispet edilen bu mezhebin, özeldede Mâtürîdî'nin teşbih ve teccim ifade eden ve Hz. Peygamber'den nakledilen merviyyâta yaklaşımı belli başlı örneklerle ortaya konmaya çalışılacaktır.

3. İmam Mâtürîdî ve Teşbih İfade Eden Nasslara Yaklaşımı

İmam Mâtürîdî, Kelâm metodunda nakil/nass-akıl dengesini benimsemiş bir âlimdir. Onun Kelâm metodunda Selef ile Mu'tezile arasında, Mu'tezile'ye yakın bir yer tuttuğu söylenmektedir.²⁵ Ancak burada söz konusu edilen teşbih ifade eden nasslara yaklaşımına bakıldığında, onun Selef'e yakın ve daha muhafazakar bir çizgide olduğu görülmektedir. Ona göre, teşbih ve ta'til endişesi ile hareket ederek teşbih ya da ta'til fikrini benimsemek zorunluluğu yoktur.²⁶ Tevhid ehli olabilmek için, Allah'ı isim ve sıfatlarında teşbihsiz bir şekilde tasavvur etmek gerekir. Bunun yanında nasslarda Allah'a izâfe edilen isim ve sıfatları teşbih ve teccime gitmeksizin yine O'na izâfe etmekle mümkündür. Sıfatların Allah'a izâfe edildiğinde teşbih olur endişesiyle, onları nefyetmek gerekmediği gibi, sıfatları vârid oldukları şekliyle anlayarak teşbih fikrini kabul etmek de gerekmez.

23 Sübkî, a.g.e, Saim Yeprem'in *Girişi*, s. 21-22.

24 Bu hususta ehl-i sünnetin yaklaşımını es-Sâbûnî (v. 580/1184); "Bu gibi nasları kabul ve tasdik edip, Allah'ın zatına layık olmayacak şeylerden tenzih etmenin daha selametli yol (selefin yolu), en sağlam yolun ise "bu nasların Allah'ın zatına layık bir şekilde te'vil edilmesi" ve bunun da daha sonra gelen âlimlerin (halefin) yolu" şeklinde, Ehl-i Sünnet âlimlerinin yaklaşım tarzının ne olduğunu özlü bir ifadeyle ortaya koymaktadır (Sâbûnî, Nureddîn Ahmed b. Muhammed (v.580/1184), *Bidâye ft Usûlî'd-Dîn* (Mâtürîdiyye Akâidi), (thk. ve trc. Topaloğlu, Bekir), Ankara, 1399/1979, s. 25 (72).

25 Bkz. Muhammed Ebû Zehra, *İslam'da Siyasî ve İtikadî Mezhepler Tarihi*, (trc. Hasan Karakaya-Kerim Aytetin), İstanbul 1983, 219.

26 Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed (v.333/911), *Kitâbü't-Tevhîd*, (thk. Bekir Topaloğlu-Muhammed Arûçî), Ankara 2003, s. 46-47. Ayrıca bkz. *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*, (trc. Bekir Topaloğlu) Ankara 2002 s. 38-39. Kaynaklarımız arasında tercümesi bulunanların tercümeleredeki sayfa numaraları parantez içinde verilmeye çalışılmıştır.

a) Teşbih İfade Eden Kur'ân Âyetlerine Mâtürîdî'nin Yaklaşımı

İmam Mâtürîdî, Kur'ân'da geçen teşbih muhtevalı lafızlara hakikat manaları ile yaklaşmaz. O, bunları farklı şekillerde te'vîl ederek anlamaya çalışırken, "*Hiçbir şey onun benzeri değildir*"²⁷ âyeti ve benzeri âyetleri bu konudaki yaklaşımının temel hareket noktası olarak kabul eder. Zira, o, "Allahu Teâlâ hakkında, gerek zâtı gerek fiili açısından benzerliklerden aşkın oluşla hükmetmek gerektiğine göre, O'na izâfe edilen kavramları tabiattaki diğer varlıklardan anlaşılabilirler gibi tasarlayıp yorumlamak isabetli değildir"²⁸ demektedir. Ona göre, Allah'a nispet edilebilecek bütün yaratılmışlık kavramlarının ve nitelendirilebileceği bütün sıfatların, yaratılmışlara nispet edildiği ve nitelendirildiği takdirde anlaşılabilir bir mana ile Allah'a izâfe edilmesi batıldır.²⁹

O bu anlayıştan hareketle, Allah'a mekân izâfesi meselesini şöyle değerlendirmektedir: "Cenâb-ı Hakka mekan nispet etmek suretiyle O'nu ululamanın yanlışlığı ortadadır. Mekân bir ihtiyaç için gündeme gelir, hâlbuki Allah her türlü ihtiyaçtan münezzehtir. Bundan dolayıdır ki, "*Rahmân arşa istivâ etmiştir*"³⁰ meâlindeki ilâhî beyân sebebiyle O'nun "mekânda bulunması" tarzında bir mana oluşmamıştır. Çünkü böyle bir söylemle yücelik ve azamet dile getirilmiş olur. Oysaki O'nun için kendi yarattığı bir nesne sayesinde böyle bir şeyin söz konusu edilmesi imkân haricindedir. Şu halde kanıtlanmış oldu ki bu durum (istiva) Allah'ın Zâtı'yla sahip ve lâyük bulunduğu bir nitelik henüz herhangi bir yaratık yokken de aynen mevcuttu. Dolayısıyla O'nu yaratılmış bir şeyle nitelemek mümkün değildir."³¹ Nasslarda yer alan, *mecî* (gelme), *zehâb* (gitme), *kuûd* (oturma) gibi kavramlar da bu şıklardan bazılarının yöntemine benzemektedir. Cisimlerin gelmesinden intikâl anlaşılırken hakkın gelişinden ortaya çıkış (zuhûr) akla gelir. Şu âyet-i kerimede olduğu gibi: "*De ki: Hak geldi, bâtıl yok oldu.*"³² Buna göre bâtılın gitmesi değerini yitirmesidir. Cismin gitmesi ise bir mekândan diğerine geçmesidir. Bu sonuncusu araz ve cisimlerde bilinen geliş-gidiş konumudur. Allah her iki manadan da münezzehtir olduğuna göre O'na

27 42/eş-Şûrâ, 11. bkz. Mâtürîdî, *Tevhîd*, s. 43 (36).

28 Mâtürîdî, *Tevhîd*, s. 94 (78-79).

29 Mâtürîdî, *Tevhîd*, s. 44 (37).

30 20/Tâhâ, 5.

31 Mâtürîdî, *Tevhîd*, 118 (97); ayrıca bkz. Aynı müellif, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne* (Te'vîlâtü'l-Kuran), Yazması: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Medine Bölümü, No: 180, (1a-814b), vr. 5b, 37a.

32 17/el-İsrâ, 81.

nispet edilen kavramlardan bunun (yaratılmışta olanın) anlaşılması isabetli değildir."³³

O'na göre *gelme-gitme* gibi Allah'a izâfe edilen filler hakîkati ifade etmemektedir. Bunlar bir ihtiyaca binaen gerçekleştirilen eylemlerdir. Bir ihtiyacı olmak ise fâniliğin göstergesidir. Bu yüzden böyle bir sıfatın Allah'a nispeti/izâfesi bâtıldır.³⁴ Mâturîdî, Kur'ân nasslarında geçen ve teşbih ifade eden âyetleri, "Allah'a nispet edilebilecek bütün yaratılmışlık kavramlarının ve nitelendirilebileceği bütün sıfatların, yaratılmışlara nispet edildiği ve nitelendirildiği takdirde anlaşılabilir bir mana ile Allah'a izâfe edilmesi batıldır."³⁵ anlayışı çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu tür nasslar, tenzîh akîdesi ve Arap dil kurallarına uygun bir şekilde te'vîl edilmelidirler. Ancak o, biraz sonra ifade edileceği üzere, hadis olarak rivâyet edilen teşbih muhtevalı merviyât için te'vîl etme zorunluluğunun olduğu kanaatinde değildir.

b) Teşbih İfade Eden Rivâyetlere Mâturîdî'nin Yaklaşımı

İmam Mâturîdî, gerek *Kitabu't-Tevhîd*'te gerekse *Te'vîlâtü'l-Kur'ân'da* teşbih ifade eden rivâyetlere pek fazla yer vermemektedir. Ancak ele aldığı birkaç rivâyet, bize, onun bu tür haberlere yaklaşımının ne olduğu konusunda bir fikir verebilecek düzeydedir. Zira aşağıda ele alacağımız birkaç rivâyete bakıldığında onun bu tür rivâyetleri hangi yönlerden ele aldığını ve nasıl izah edilmesi gerektiğini belirten söylemini tespitte yardımcı olacaktır. Bunlardan biri, Allah'ın görülmesi ile ilgili olan şu rivâyettir:

"*Rasûlullah'a (sav) Rabbini gördün mü? diye soruldu. O da cevaben, (evet) kalbimle*" buyurdular.³⁶

Allah'ın görülmesinin kalp ile olduğunu (bu bilmek anlamındadır) ihtiva eden rivayeti Müslim kaydetmektedir.³⁷ Rivâyeti bu lafızlarla ve kalp ifadesi yerine fuâd kelimesi ile Kurtubî (v.671/1272),³⁸ ve İbn

33 Mâturîdî, *Tevhîd*, 118 (97); ayrıca bkz. *Te'vîlât*, vr. 5b, 37a.

34 Mâturîdî, *Te'vîlât*, vr. 37a.

35 Mâturîdî, *Tevhîd*, s. 44 (37).

36 Mâturîdî, *Te'vîlâtü Ehlî's-Sünne* (Te'vîlâtü'l-Kur'ân), (nşr. İ. ve S. Avadayn), 210; *Tevhîd*, s. 124 (101). Rivâyet için bkz. Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim İbnu'l-Haccâc (v.261/874), *Sahîhu Müslim*, İstanbul 1992, (I-III), İman 291 (I. 161); Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah, eş-Şeybânî (v.241/855), *Müsnedu Ahmed b. Hanbel*, İstanbul 1992, (I-VI), V. 157. Rivâyetin farklı tarikleri, tahrir ve değerlendirmesi için bkz. Tuğlu, Nuri, *Mâturîdî Kelâm Ekolü Çerçevesinde Kelâmî hadislerin değerlendirilmesi* (basılmamış doktora tezi), Isparta 2003, s. 167-168.

37 Müslim, İman, 285 (I. 158).

38 Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir (671/1272), *Tefsîru Kurtubî*, (thk. Abdülâlim el-Berdûnî), Kahire 1372, (I-XX), 17/92.

Kesir (v.774/1372)³⁹ nakledilmiştir. Bu hadisi Mu'tezile ve Haricîlerin reddetmesine karşılık,⁴⁰ Mücessime, "Allah'ın "gelmek" fiili ile vasıflanması O'nun cisim olduğuna işaret eder" şeklinde bir görüş ileri sürmüştür. Zaten onlar bu konudaki âyetlerin⁴¹ her birinin cisim belirtisi olduğunu ifade eder.⁴² Mücessime, böylece âyetlerin yanında bu ve benzeri hadisleri de delil kabul edip, Allah'ın cismi olduğu yönündeki görüşlerini temellendirmeye çalışır.

Mâtürîdî bu rivâyeti eserlerinde iki farklı boyutta ele almıştır. O, *Kitabu't-Tevhîd*'de rivâyeti, Hz. Peygamber'e böyle bir soru sorulmuş olup olmamasını ele alarak değerlendirir. Ona göre, bu soruyu soran kişi, kalbin görmesinin "bilmek"ten ibaret olduğunu bildiği halde böyle bir soruyu Resûlullah'a sormuştur. O adam, Resûlullah'a gerçek anlamda bir görme ile ilgili olarak sormuştur. (Eğer Allah'ın ahirette görülmesi imkânsız olsaydı), Resûlullah bunun imkânsızlığını ifade etmek üzere böyle bir sorunun sorulmasını yasaklar veya böyle bir soru karşısında müsâmahakar davranmazdı. Zira âyette '*Ey iman edenler açıklandığı takdirde hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın*'⁴³ âyeti gereği de Resûlullah'ın (sav) bunu yapması gerekirdi. Hatta böyle bir soruya yumuşak bir kalb ile yaklaşmazdı. Dolayısıyla Allah'ın görülmesinin imkânı böylece ortaya çıkmış olmaktadır,⁴⁴ demektedir.

Mâtürîdî, Allah'a cisim izâfesini Kur'ân nassına ve aklî verilere dayanarak reddetmektedir. Ancak o, burada görmenin cisimler için vukuu göz önüne alındığında Allah'a cisim nispeti kaçınılmaz olur düşüncesine karşı, Allah'ın görülmesinin zamansız, mekânsız ve cisimsiz olacağını vurgulamaktadır. Hatta bunu belirtmek üzere de konuya girişte, "Allah'ın görülmesi haktır, ancak bu rü'yet idraksiz ve tefsirsiz olacaktır" demektedir.⁴⁵

39 İbn Kesir, İmadüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer (774/1372), *Tefsîru İbn Kesir*, Beyrut 1401, (I-IV), 4/251.

40 Mubarekfürî, Ebu'l-Ala, Muhammed Abdurrahman b. Abdürrahîm (1283-1353), *Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerhi Camiî't-Tirmizî*, Beyrut, trs., II. 431.

41 "İslâma girmeyip şeytana tabi olanlar, yalnız gözetiyorlar ki, Allah buluttan meleklerle birlikte geliversin ve kendilerine iş bitiriversin. Halbuki bütün işler Allah'a döndürülür." (2/ Bakara, 1210); "İşte Allah (ın gazabı) hiç hesaba katmadıkları bir yönden geliverdi. O, bunların yüreklerine korku düşürdü." (59/ Haşr, 2).

42 Pezdevî, Ebû'l-Yüsr Muhammed (v.493/1099), *Ehl-i Sünnet Akâidi*, (trc. Şerafeddin Gölcük), İstanbul 1988, s. 36-37; Neseî, Ebu'l-Mu'în Meymûn b. Muhammed (508/1114), *Bahru'l-Kelâm fi Akâidi Ehli'l-İslâm*, Konya 1327-1329. (İslam İnançları ve Mezhepler Arasındaki Görüş Farklılıkları, (trc. Cemil Akpınar), Konya, trs.), s. 13 (48-51).

43 5/el-Mâide, 101.

44 Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 210b, *Tevhîd*, 124-125 (101-102)

45 Mâtürîdî, *Tevhîd*, 120 (98).

Te'vilât'ta ise, Mâturîdî bu rivâyeti, dünyada Allah'ın görülüp görülemeyeceği noktasındaki tartışma çerçevesinde ele alır. O, Hz. Peygamber'in bizzat dünya gözüyle Allah'ı gördüğü yönündeki görüşe katılmakta ve bu konuda delil olarak ileri sürülen rivâyetleri kabul etmemektedir. Ona göre, Hz. Peygamber'in Allah'ı görmesi ile ilgili haber doğru ise, bu ancak zaman ve mekândan münezze bir şekilde vuku bulmuştur. Ayrıca o, konu ile ilgili rivâyetlerde işkâl bulunduğunu ifade ettikten sonra, Hz. Peygamber'in Allah'ı dünya gözü ile görmüş olmasının Kur'an nassına ve mütevâtir sünnete aykırı olduğuna işaret ederek⁴⁶ rivâyeti reddetme eğiliminde olduğunu belirtmeye çalışmaktadır. Buna karşın, o, böyle bir rivâyetin "*Rahmân arşa istivâ etmiştir*"⁴⁷ âyetini ve benzer âyetleri, yaratılmıştan anlaşılan anlamlarla karşılaştırarak, onlardakine benzer şekilde anlamak şüretiyle reddedilmesi gerektiğini, aksine yaratıklarla benzeşmeyi ortadan kaldırmak (nefyetmek) suretiyle zât-ı ilâhiyyeye nispet edilmesi gerekiyorsa edilebileceği⁴⁸ görüşünden hareketle bu rivâyeti reddetme yerine onun Hz. Peygamber'e hangi manada sorulmuş olabileceği üzerinde durmaktadır. Mâturîdî bununla, Allah'ın görülmesinin Ona cisim nispet etmek olmadığını vurgulamaya çalışmaktadır. Zira o, Allah'ın görülmesinin "idraksiz ve keyfiyetsiz"⁴⁹ olacağını baştan ifade ederek bu manadaki sözlerin gerçekte cisimlerin ve yaratıkların görmelerinden farklı olduğunu belirtmektedir. Böylece o, Allah'a uzuv ve fiilî sıfatları nispet eden rivâyetlerde, Allah'a cisim nispeti veya teşbih nispetinin söz konusu olmadığına işaret etmektedir. Mâturîdî bu rivâyeti bir yönüyle reddetme, diğere bir yönüyle de te'vil ederek kabul etme eğilimindedir.

Mâturîdî'nin teşbih ve tescim ifade eden rivâyetlere yaklaşımını ortaya koymada bize yardımcı olabilecek rivâyetlerden ikincisi şöyledir:

Nebî (sav) şöyle buyurmuştur. "Allahu Teâlâ şöyle buyurur. *Ben kulumun zannı yanındayım. Beni andığında ben onunla birlikteyim. O beni kendi nefsinde anarsa ben de onu kendi nefsimde anırım. Eğer beni insanlar arasında anarsa ben de onu daha hayırlı bir topluluğun içinde anırım. O bana bir karış gelirse ben ona bir zirâ gelirim. O bana bir zirâ gelirse ben ona bir adım gelirim. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak gelirim.*"⁵⁰

46 Mâturîdî, *Te'vilât*, 665b, 666a. Mâturîdî burada Hz. Aişe'nin (r.a) de bu görüş ve anlayışı reddettiğine temas etmez. Hz. Aişeye de durum sorulduğunda Kur'an ayetlerinden deliller getirerek Hz. Peygamber'in Allah'ı görmesinin söz konusu olamayacağını ve bunu iddia edenlerin Allah'a iftira etmiş olacaklarını bildirdiği hadis için bkz. Müslim, İman 287.

47 20/Tâhâ, 5.

48 Mâturîdî, *Tevhîd*, 123 (101)

49 Mâturîdî, *Tevhîd*, 122 (98)

50 Mâturîdî, *Tevhîd*, s. 117 (97). Rivâyeti kaydeden hadis kaynaklarından bazıları şunlardır:

Pek çok temel hadis kaynağında bulunan bu hadiste geçen "yaklaşma" keyfiyetini Mâturîdî şöyle açıklamaya çalışır. Allah'ın yakınlığı, "Kullarım beni sorduğunda (onlara şöyle söyle): Ben onlara yakınım. Bana yönelmesi şartıyla dua edenin dileğine icabet ederim."⁵¹ âyetinde olduğu gibi ya duaya icabetle gerçekleşebilir; ya "Allah kötülükten sakınanlar ve güzel amel işleyenlerle beraberdir."⁵² âyetinde olduğu gibi yardım etmekle gerçekleşebilir; ya da "Secde et ve yaklaş,"⁵³ âyeti ve "Bana bir karış yaklaşıp bir arşın yaklaşırım..." hadisinde olduğu gibi bir yere ve mahalle yaklaşmakla gerçekleşebilir. (Yaklaşma, yakın olma), Allah'ın her şeyi koruyup hıfz etmesiyle gerçekleştiği gibi, ilimle de gerçekleşebilir. Ona göre, naslarda yer alan "mecî, zehâb, kuûd" (gelmek, gitmek, oturmak) kavramları da bu te'villerden bazılarına benzemektedir. Ona göre, cisimlerin gelmesinden intikal anlaşılırken hakkın gelişinden ortaya çıkış (zuhur) akla gelir.⁵⁴ Biraz önce de ifade edildiği üzere, bir yerden bir yere intikal bir ihtiyaca binaen vuku bulmaktadır. Bir ihtiyacı olmak ise fâniliğin, sonlu olmanın bir göstergesidir. Bu yüzden fâniliğin göstergesi olabilecek bir sıfatın bu manada Allah'a izâfesi teşbih ifade edeceğinden batıldır, imkânsızdır.

İmam Mâturîdî, teşbih ifade eden nassların çeşitli şekillerde te'vil edilebileceğini kabul etmesine rağmen, bazıları için nasslarda nasıl vârid olmuşlarsa, teşbihsiz, keyfiyetsiz olarak, onların öylece kabul edilmesi gerektiğini de ifade etmektedir.⁵⁵

Ona göre; Yine herhangi bir şekilde, Allah'a cisim izâfesi de mümkün değildir. Çünkü Allah tarafından sözü nass kabul edilmeye izin verilen birinden (Hz. Peygamber'den) böyle bir şey gelmemiştir. Bundan dolayı Allah'a cisim nispeti imkân dâhilinde değildir. Eğer aksi olsaydı, o zaman yaratıkların isimlendirildiği her şeyi O'na izâfe etmek gündeme

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (256/869), *Sahîhu'l-Buhârî*, İstanbul 1992, (I-VIII.), Tevhîd, 15 (VIII. 171); Müslim, Zikir, 20 (III. 2067), Tevbe, 1 (VIII. 2102); Tirmizî, Muhammed b. İsâ (279/892), *Sünenü't-Tirmizî*, İstanbul 1992, (I-III mücellid V. Clit.), (Çağrı yay.), Deavat, 131 (V. 581); İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (275/888), *Sünenü İbn Mâce*, (thk. M. Fuâd Abdülbâkî), İstanbul 1992, Edeb, 58 (II. 1255-1256); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II. 413, 435, 480, 482, 509, 524, 534; Ebû Ya'lâ, Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. El-Müsennâ el-Mevsilî et-Temîmî (307/919), *Müsnedu Ebû Ya'lâ el-Mevsilî*, (thk. Hüseyin Selim Esed), Dimeşk 1404/1984, (I-XIII.), VI. 29; Abd b. Humeyd, Ebû Muhammed el-Kessî (249/863), *Müsned*, (thk. Suphî Bedri es-Samarrâî), Kahire 1408/1988, I. 353.

51 2/el-Bakara, 186.

52 16/en-Nahl, 128.

53 96/el-Alak, 19.

54 Mâturîdî, *Tevhîd*, s. 117-118 (96-97).

55 Mâturîdî, *Te'vîlât*, vr. 37a.

gelirdi ki, bu da yanlışır ve bătıldır.⁵⁶ Mâturîdî'ye göre, teşbih ve tecsim ifade eden bütün nassların te'vîl edilmesi gerekli değildir. Onların içinde bir kısmının, nasslarda nasıl vârid olmuşlarsa teşbihsiz, tecsimsiz ve keyfiyetsiz olarak kabul edilmesi gerekenler de vardır.

Mâturîdî'nin ele almaya çalıştığımız konu ile ilgili görüşlerini dile getirmeye çalıştığı diğeri bir rivâyet ise, Allah'ın ahiret gününde cennetlik ve cehennemliklerin yerini aldıktan sonra, dolması için ayağını Cehenneme koyacağını ifade eden şu rivâyettir:

Resûlullah (sav) şöyle buyurdu: "Yüce Allah onun üzerine ayağını koyuncaya kadar, Cehennem, "daha yok mu"? demeye devâm eder. Nihâyet bunun üzerine Cehennem "izzet ve keremin hakkı için yeter, yeter" der ve cehennemün cüzleri bir birine kavuşur."⁵⁷

İmam Mâturîdî, bu rivâyeti *Kitâbu't-Tevhîd*'de zikretmemesine karşın *Te'vilatu'l-Kur'ân*'da "O gün cehenneme doldun mu diyeceğiz. O, "daha ziyade varmı?" diyecek (50/Kâf, 30) âyetinin tefsirini yaparken hadisle ilgili şunları kaydetmektedir: "Âyette geçen 'daha ziyade var mı?' ifadesinin iki yönü bulunmaktadır. Birincisi, bana ziyade olarak gelecek biri daha var mı? Ben doldum, bende bu kadarından fazlasını alacak yer kalmadı, anlamıdır. İkincisi ise, daha geniş bir yer yok mu?, Cehennemi dolduracak daha fazla halk yok mu? anlamıdır. Çünkü Allahu Teâlâ Cehennemi dolduracağını vadedmiştir. "Şüphesiz cehennemi bütünüyle insan ve cinlerle dolduracağım" (11/Hûd, 119) âyetinde olduğu gibi, Cehennem, Rabb'inden kendisini doldurmasını istemektedir. Teşbihi savunanlar onlar Nebî (sav)'den, Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir de haber naklederler. Bu haber fasittir, teşbih ifade eden bir sözdür. Aklî deliller ise teşbihin batıl olduğunu ortaya koymaktadır. Aklî delillere aykırı olarak vârid olan haberler merduddur ve reddedilmesi gerekir. Bu haber aynı zamanda "Hiçbir şey onun benzeri değildir" (42/Şûra, 11) âyetindeki Kur'an nassına da aykırıdır. Müşebbihenin bu âyetin te'vîli olarak ifade ettikleri söz *Kitab*'a aykırıdır. Çünkü Allah, "Şüphesiz cehennemi cinlerden ve insanlardan dolduracağım" (11/Hûd, 119) buyurmuştur. Onlara göre, Rahmân ayağını Cehenneme koyuncaya kadar o dolmayacaktır."⁵⁸ İmam Mâturîdî bu âyeti anlamaya çalışırken mesele ile

56 Mâturîdî, *Tevhîd*, s. 62 (52).

57 Mâturîdî, *Te'vilât*, 655a. Rivayet hadis kaynaklarının büyük bir çoğunda yer almaktadır. Rivayet bazı kaynakları şunlardır: Buhârî, Eymân, 12 (VII. 225), *Tevhîd*, 7, 25 (VIII. 168, 186-187); Müslim, Cennet, 35, 37-38 (III. 2186-2188); Tirmizî, Cennet, 20 (IV. 691), Tefsir, 50 (V. 390); İbn Hibbân, *Sahîhu İbn Hibbân bi Tertibi İbn Belbân*, (thk. Şuayb el-Arnaud), Beyrut 1414/1993, I. Baskı, (I-XVIII.), XVI. 482; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II.369, 507, III. 13.

58 Mâturîdî, *Te'vilât*, vr. 655a.

ilgili başka rivâyetleri de göz önüne alır ve bu bağlamda, Enes'den nakledilen, "Allah bir beşer (alıp) getirir ve onu cehenneme koyar. Böylece cehennem dolar"⁵⁹ rivâyetini zikreder. Allah'ın cehenneme ayağını koyacağı ifade eden söz konusu rivâyeti, Enes'den nakledilen haber ve Kur'an nassı çerçevesinde ele alarak sahih kabul etmeyip reddetmektedir.⁶⁰ Görüldüğü gibi Mâtürîdî, Ebû Hureyre'den nakledilen ve Kitab'ın nassına ve aklın verilerine aykırı kabul ettiği bu hadisi te'vîl edilebileceğine işaret etmesine rağmen reddetmiştir.⁶¹ Mâtürîdî, "yaklaşma" ifadesini "Allah'ın her şeyi koruyup hıfz etmesiyle gerçekleştiği gibi, ilimle"⁶² açıklamaya çalışırken, bu hadiste geçen "ayağını koyma" ifadesini te'vîl etme ihtiyacı duymamaktadır. Onun yerine rivâyeti reddetme yolunu tercih etmektedir. Bazı teşbih ima eden nassları te'vîl ederken bazı fiil'i sıfatlar için, keyfiyeti sorulmaksızın, onların ikrar edilmesi gerektiğini⁶³ de vurgulamaktadır.

Mâtürîdî hadisin sened yönüne, rivâyet edenlerin durumuna ve sahih kaynaklarda hadisi nakleden muhaddislerle ilgili herhangi bir değerlendirilmede bulunmamıştır. Doğrudan hadisin metnine yönelmiş ve tenkidini bu noktaya yoğunlaştırmıştır.

Mâtürîdî'den sonra gelen temsilcileri bu ve benzeri hadisleri, anlayış ve metotlarına uygun olarak zahiri anlamında değil, mecaz olarak kullanılmış olmasına hamlederek, tevhîde hâle getirmeyecek şekilde yorumlanması gerektiğini söylemişlerdir.⁶⁴ Naslarda Allah'a nispet edilen cism-ânî unsurların yorumları hakkında, Selef, Hanefî, Hanbelî, Sıfatiyye, Mu'tezile ve benzerlerine ait görüşleri kaydeden Ebu'l-Muîn en-Neseffî

59 Mâtürîdî'nin kaydettiği bu rivâyeti ulaşabildiğimiz hadis kaynakların tespit edebilmiş değiliz.

60 Mâtürîdî, *Te'vîlât*, vr. 655a.

61 Mâtürîdî, hadisi akla ve naslara aykırı bularak reddetmekte, ancak Mâtürîdî'den sonra gelen Ebu'l-Mu'în en-Neseffî (508/1114), hadisi reddetme yerine onu yorumlamayı yeğlemektedir. Neseffî, bu hadis ile ilgili birkaç yorumu verdikten sonra şunları kaydeder: "Burada Hz. Peygamber (sav) "kadem" lafzıyla, büyük ve zor bir işi kastetmiştir. Bazı âlimler, onunla cehennemden baldırı kastedilmiştir demişlerdir... Hadiste geçen (k-d-m) (kadem) kelimesi, sahih rivâyete göre "Kaf" harfinin kesresiyle "kadem" yerine "kudem" şeklindedir. Buna göre mana: "... Taki izzet sahibi olan Yüce Rabb, ezeli ilminde kâfirlerden cehenneme atılacak kimselerin tamamını oraya koyar. Cehennem de yeter yeter (Ya Rabbi) der" olmaktadır. (Neseffî, *Bahru'l-Kelâm*, s. 12 (48). Hadisin (kadem) lafzı yerine (ricl) "ayak" lafzıyla gelen rivâyetin sahih olmadığı İbn Fûrek (406/1015) tarafından ifade edilmiştir. İbn Fûrek, Ebû Bekir (406/1015), *Müşkilü'l-Hadis ve Beyânuh*, (thk. Musa Muhammed Ali), Beyrut 1405/1985. s. 126.

62 Mâtürîdî, *Tevhîd*, s. 117-118 (96-97).

63 Mâtürîdî, *Te'vîlât*, vr. 37a.

64 bkz. Tuğlu, Nuri, a.g.t., s. 117-121, 161,

(v.508/1114); el, yüz, ayak gibi ifadelerin geçtiği nasların çok yönlü te'vîlinin mümkün olduğunu ve bunlar içinden en azından birinin doğru olma ihtimalinin bulunduğu işaret eder. O, nasslarda geçen bu tür ifadelerin her birinin çeşitli şekillerde te'vîle ihtimallerinin olduğunu söyledikten sonra, bu kabil nassların yorumlarının, tevhîdi nakzetmeyecek şekilde olması gerektiğini belirtmektedir.⁶⁵

Sonuç

Eski Yunan dininin ve beşerî dinlerin temel göstergelerinden biri konumunda olan, antropomorfizm (tanrının yaratıklara benzetilmesi=teşbihçilik), gerek İslâm dininin nassları gerekse çevrede yaşayan eski kültürlerin de tesiriyle bazı müslümanlar tarafından da benimsenmiştir. Ancak, teşbihe dayalı bir itikat, bütünüyle İslâm'ın Kur'ân'da ısrarla vurgulamaya çalıştığı tenzih akîdesine aykırı olduğu için İslâm filozofları olsun, kelâmcılar tarafından olsun kabul edilemez olduğu vurgulanmıştır. Gerek teşbih ifade eden Kur'ân âyetleri gerekse bu manada rivâyet edilen sahih hadisler İslâm âlimleri tarafından muhtelif yaklaşımlarla ele alınarak değerlendirilmiştir. Bunlar içinde te'vîl metodunu benimseyen âlimlerden biri İmam Mâtürîdî'dir.

İmam Mâtürîdî'nin, Allah'ın sıfat ve isimleri konusunda ısrarla üzerinde vurgu yaptığı şey, Allah'ın yaratıklara benzemediği, cisimsiz, sutsüz olduğu, bütün kemal sıfatları haiz, noksan sıfatlardan uzak olduğu hususudur. Ancak Mâtürîdî, Kur'ân'da geçen ve teşbih ifade eden nassları da ihmal etmemektedir. O bu nassları, yine *Kur'an* ve *Sahih Sünnet* bütünlüğü içerisinde ele alır ve onları yine bu iki nass, Arap dil kaideleri ve akıl çerçevesinde te'vîl etme yoluna gitmekte ve bunu zaruri görmektedir. Mâtürîdî, bu zorunluluğu Hz. Peygamberden nakledilen rivâyetler için hissetmemektedir. Bizzat kendisinin de te'vîl ettiği gibi onların çeşitli şekillerde te'vîl edilebileceğini, bazılarının reddedilmesi gerektiğini bazılarının ise nasslarda geçtiği şekilde kabul edilmesi gerektiği görüşündedir. Mâtürîdî, bu tür rivâyetler karşısında Mu'tezilenin reddettiği, bu rivâyetlerin kabul edilemezliği görüşüne karşıdır. Bazı rivâyetler için tevakkufu tercih ettiğinden, Allah'ın sıfatları konusunda selefte daha yakın durduğu, hatta muhafazakar bir tavır içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Mâtürîdî'nin bu yaklaşımı, yaşadığı bölgede yaşayan inançlar açısından bakıldığında önem arz etmektedir. Zira bir tarafta teşbih taraftarı

65 Neseî, *Tabsiratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, (thk. Claude Salamé), Dımeşk 1992-1993, (I-II), I, 121-132.

Müslüman Kerramiler bulunmaktadır. Yine bölgede Şamanlar, Hint inancını benimseyenler ve Nasturiler bulunmaktadır. Bu kültürlerin hepsinde teşbih ve teccimle ilintili bir îtikad bulunmaktadır. O, bugün büyük bir nüfus oranına sahip Türk dünyasının, teşbih ve teccimden uzak İslâm tenzih akîdesine uygun bir itikada sahip olmasında önemli bir görev ifa etmiştir. Günümüzdede, bu tenzih akîdesinin muhafazasında Mâturîdî'nin ortaya koymaya çalıştığı yaklaşım önemini yitirmiş değildir. Çünkü hala İslâm toplumunun içinde varlıklarını sürdüren sayıları binlerle ifade edilen bazı grupların teşbihci bir itikada sahip oldukları bilinmektedir. Bunun yanında günümüzde gerek Hıristiyan mezhepleri gerekse beşer kaynaklı dinî hareketler, İslâm coğrafyasının muhtelif bölgelerinde misyonerlik faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bunlar içerisinde azımsanamayacak kadar teşbih ve teccim anlayışına dayalı Tanrı tasavvurunu savunanlar da vardır. Mesela, Tanrı'nın insan şeklinde olduğunu ve onun insandan geliştiğini, erkek ve kadınların tanrının oğlu ve kızları olduğu fikrini savunan Mormonlar ve yine misyonerleri vasıtasıyla yayılmaya çalışan Hint kökenli dinlerde bu görülebilmektedir. İmam Mâturîdî ve diğer Ehl-i Sünnet kelâmcılarının ortaya koyduğu bu anlayış sayesinde bu tür îtikadlar, müntesiplerinin bütün misyonerlik çabalarına ve gayretlerine rağmen yayılma eğilimi bulamamaktadırlar.